

Nr 295.

Av herr **Hallén m. fl.**, i anledning av *Kungl. Maj:ts proposition, nr 18, med förslag till lag om vapenfria värnpliktiga, m. m.*

Genom lagstiftning 1920 och 1925 har svenska staten medgivit värnpliktiga, som hysa allvarliga samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring i vanlig ordning, att i andra former fullgöra sina skyldigheter mot samhället. Detta medgivande grundas otvivelaktigt på den uppfattningen, att i ett fritt demokratiskt samhälle respekten för samvetets okränkbarhet har avgörande betydelse ej blott för den enskilde medborgaren utan för hela samhället.

Enligt ovannämnda lagstiftning kunde de s. k. samvetsömma värnpliktiga erhålla tillstånd antingen att tjänstgöra vid krigsmakten utan att övas i vapnets bruk (vapenvägrare) eller att utföra civilt arbete för statens räkning (civilarbetare). Under det krigshot, som de senaste åren svävat över vårt land, ha statsmakterna dessvärre funnit sig föranlåtna att i viss mån jämka på denna »kategoriklyvning»; genom lagändring 1940 har bestämts, att »civilarbetare» kan åläggas civilt arbete ä v e n inom försvarsväsendet. Detta innebär ett steg tillbaka ur synpunkten av svensk medborgares samvetsfrihet.

Nu föreligger på grundval av ett sakkunnigbetänkande — 1941 års utredning angående samvetsömma värnpliktiga — en kunglig proposition med förslag till lag om vapenfria värnpliktiga. Lagförslaget har utan tvivel stora förtjänster, men det inger också betänkligheter.

I.

Skillnaden mellan vapenvägrare och civilarbetare har upphävts; det skall hädanefter få finnas endast ett slags samvetsömma, »vapenfria värnpliktiga». Staten dekreterar suveränt, att endast sådana samvetsbetänkligheter förtjäna beaktande, vilka hänföra sig till vapenövning, men däremot icke sådana samvetsskäl, som rikta sig mot själva det militära systemet. Redan 1940 års lagändring har haft olyckliga verkningar, eftersom den gjort verkligt samvetsömma medborgare till brottslingar. Den förhoppning, som andra lagutskottets ordförande å utskottets vägnar uttalade i riksdagen, nämligen att lagändringen inte vid tillämpningen skulle leda till att människor skulle hotas eller drabbas av »fängelsestraff därför att de nödgas följa sitt samvetes bud för en statlig förordning» — denna förhoppning har sannerligen inte infriats: statistiken visar, att krigsrätterna enbart un-

der tiden 1 jan. 1939—31 aug. 1941 utdömt fängelsestraff eller straffarbete i 168 fall, därav i 35 fall upprepade gånger.

Ännu större blir risken för bestraffning av samvetstrohet, när kategori-klyvningen definitivt avskaffas. Om lagtexten antages i oförändrat skick, bli tre fjärdedelar av de samvetsömma, vilkas samvetsbetänkligheter såsom civilarbetare staten själv förut godtagit såsom legitima (hittills 7 671), med ett penndrag överförda till kategorien vapenvägrare (hittills 2 628) och om deras samveten vägra att följa i denna brådstörtade vändning stämplade såsom asociala eller antisociala element och därmed ställda utanför det rättsliga skydd som lagen hittills garanterat dem.

Departementschefen uppställer som villkor för befrielse från vapentjänst, att »den värnpliktige är beredd att i annan form än genom vapentjänst stödja samhället och dess försvarsmakt». Det finnes värnpliktiga, som till intet pris kunna förmås härtill. Men antalet sådana radikala pacifister är veterligen mycket ringa, varför det inte borde bereda staten några svårigheter att respektera deras samveten genom att anvisa dem otvetydigt civila arbetsuppgifter utanför det militära försvaret.

Att nu påkalla större hänsyn till dessa människors samveten, innebär detta icke, att man därmed gör sig solidarisk med den tankegång hos dem, som inte ens i civilt arbete kunna med gott samvete verka inom landets försvarsväsen. Men även dessa böra stå under samvetsfrihetens hägn.

Departementschefen delar otvivelaktigt de sakkunnigas mening, att förutsättningen för att staten skall kunna taga hänsyn till den enskilde medborgarens samvete är att »den enskilde i sina krav på undantagsställning ej går utöver de gränser, som förnuft och etik uppställa; var dessa gränser gå måste med det resonemang, som förts, tillkomma staten och icke den enskilde att avgöra». Här godtages således den uppfattningen, att den kollektiva statsmaktens organ är bättre skickat än det individuella samvetet att bestämma vad »förnuft och etik» kräva i ett konkret läge! Men en sådan uppfattning låter sig svårigen förena med demokratisk »ideologi». Man frestas att här återgiva ett uttalande av den norska martyrkirken, vilken visserligen mött »den totala staten» i dess skarpaste utformning: »Det är synd mot Gud, om staten ger sig till att tyrannisera själarna och vill bestämma vad de skola tro, mena och känna som samvetsplikt. Ty om staten vill tvinga och binda själarna i övertygelsesaker, så kommer därav intet annat än samvetsnöd, orätt och förföljelse».

Det synes således uppenbart, att texten i § 2 lagförslaget bör modifieras därhän, att vapenfri värnpliktig icke mot sitt samvete skall tvingas att förrätta civilt arbete vid krigsmakten. Måhända kunde ett tillägg av förslagsvis följande lydelse efter andra stycket vara tillfyllest: »Därest den värnpliktiges samvete förbjuder honom att förrätta civilt arbete vid krigsmakten, skall sådant arbete fullgöras utom densamma». Ett sådant tillägg skulle

ingalunda innebära ett legaliserande av individuellt godtycke. Alltjämt skulle det ju vara staten, som ensam avgjorde, vilka arbeten som kunde godtagas i stället för militärtjänst, och det enskilda samvetets fria val skulle vara inskränkt till det av de lagstadgade alternativen, som befunnes acceptabelt. Statens straffrätt skulle emellertid inte träda i funktion, förrän någons i så fall klart asociala »samvete» hindrade honom att överhuvud positivt tjäna sitt land!

II.

I fråga om den förlängning av tjänstgöringen, som staten kräver av de vapenfria värnpliktiga, ha sakkunnigutredningarna såväl 1917 som 1942 hävdad, att kompensationen för undantagsställningen å ena sidan bör göras så lång, att den såvitt möjligt hindrar simulation, men å andra sidan så kort, att den inte kan betraktas som en bestraffning. Länsstyrelsen i Malmöhus län yttrar i remissuttalande att någon förlängning av de vapenfria värnpliktiges tjänstgöring överhuvud inte behöver ifrågakomma, enär tillräckliga garantier mot missbruk på annat sätt kunna åvägbringas. 1941 års sakkunnige ha emellertid i strid mot sin egen grundprincip föreslagit, att kompensationen redan under fredstid skall ökas, så att alla vapenfria få de nuvarande civilarbetarnas tjänstetid på 120 dagar, ehuru väl deras ställning realiter närmast kommer att motsvara vapenvägrarnas, vilka nu ha endast 90 dagars längre fredstjänstgöring än vanliga värnpliktiga. Till denna ökning på 30 dagar lägger propositionen efter yrkande av militära chefer ytterligare 30 dagar till den första tjänstgöringen. Medan de sakkunnige ifrågasatt en förlängning av beredskapstjänstgöringen med högst en tredjedel endast för sådana s. k. efteranmälda, vilkas samvetsbetänkligheter aktualiserats först vid ett krigsutbrott — då särskild misstanke om simulation kan synas befogad — låter departementschefen en förlängning med ända till en tredjedel av tiden gälla ej blott den grundläggande fredstjänstgöringen utan varje ny inkallelse. Om vi antaga beredskapsövningar om 180 dagar och fyra beredskapsinkallelser om 120 dagar vardera, skulle således en vapenfri värnpliktig enligt propositionen ha att tjänstgöra inalles 1 480 dagar (mot 1 230 enligt sakkunnigebetänkandet) eller 4 hela år och 20 dagar, medan en vanlig värnpliktig under i övrigt analoga förhållanden skulle tjänstgöra endast 1 110 dagar eller 3 år och 5 dagar (vilket jämfört med sakkunnigförslaget betyder en ökning med 250 dagar). Härigenom åsidosättes principen, som i varje fall de sakkunnige accepterat, att de vapenfria skola bli ekonomiskt likställda med övriga värnpliktiga då deras tjänst i värde för staten kommer närmare den väpnade krigsmaktens. Och tjänstetidens förlängning får ovillkorligen karaktär av bestraffning. Det kan inte vara rimligt, att dessa upprepade kompensationer beräknas efter lika hög norm, en hel tredjedel, som nu föreslagits vid

den första grundläggande fredstjänstgöringen. Om staten inte anser sig kunna inskränka förlängningen till enbart denna första tjänstgöring, synes det skäligt att den för de fortsatta inkallelserna begränsas till ett definitivt fastställt tidsmätt.

III.

De sakkunnige ha framlagt förslag om inrättande av ett centralt värnpliktsråd inom försvarsdepartementet med företrädare för krigsmakten, prästerskapet och de frikyrkliga för att förbereda Kungl. Maj:ts beslut över ansökningar om vapenfri tjänst och fördelning av tjänstgöringsuppgifter, och arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse önskar, att i det rådgivande organet skall ingå en psykiatriskt utbildad läkare. Departementschefen finner det »åtminstone för närvarande knappast nödvändigt» att skapa ett dylikt permanent organ för handläggning av dessa frågor. Därmed bortfaller en viktig garanti för att dessa ofta svårbedömda individuella fall bli underkastade en sakkunnigt ingående och rättvist enhetlig bedömning. Risken kommer att ökas för att samvetsömna skola åläggas arbetsuppgifter, som deras samveten förbjuda dem att acceptera. Lagens tillämpning i dessa grannliga spörsmål av själavårdande natur kommer i så fall att efter den första prövningen inför en av Kungl. Maj:t utsedd själasörjare handhavas blott av yrkesmilitärer och till försvarsdepartementet knutna jurister — vilket av närliggande psykologiska skäl synes mindre önskvärt. En allsidig saklig omprövning inför en överordnad andlig instans bör ur såväl statsnyttans som samvetsfrihetens synpunkt vara väl motiverad.

På grund av vad ovan anförts hemställas,

att riksdagen måtte besluta *dels* att i förslaget till Lag om vapenfria värnpliktige § 2 efter andra stycket infogas ett tillägg av förslagsvis denna lydelse: »Därest den värnpliktiges samvete förbjuder honom att förrätta civilt arbete vid krigsmakten, skall sådant arbete fullgöras utom den samma», *dels* att den förlängning av tjänstgöringstiden, som samhället kräver av de vapenfria värnpliktige och varom förmäles i ovannämnda lagförslag § 3, begränsas att gälla den grundläggande första tjänstgöringen i fredstid eller i varje fall begränsas till ett definitivt fastställt tidsmätt, *samt dels* att fjärde och femte paragraferna i lagförslaget få den lydelse, som de sakkunnige föreslagit.

Stockholm den 10 februari 1943.

Harald Hallén.

Carl Hoppe.

Gunnar Sundqvist.